

*Надія Кіценко,
професор та директор програми дослідження релігії
Університету штату Нью-Йорк в Олбані (США)*

**Доповідь на форумі «Центра Берклі з питань релігії, миру та питань світу»
Джорджтаунського університету (США)**

**Тема форуму: «Чи знаходиться релігійна свобода в Україні під загрозою?»,
30 січня 2023 р.**

*[Переклад був здійснений з наданого авторкою письмового тексту та був з нею узгоджений. Відео усного виступу є доступним за адресою
<https://www.youtube.com/watch?v=ibJocZpKDoI>]*

Питання, яке ставиться на цій панелі, сформульовано таким чином: чи знаходиться релігійна свобода в Україні під загрозою? Можливо, цікавіше було б сформулювати інше питання: чому ми задаємося цим питанням саме зараз?

Бо півроку тому ми б не ставили цього запитання. Помітьте: я не кажу про 24 лютого [тобто дату початку російсько-української війни – примітка перекладача]. Ми задаємося цим питанням зараз не через якісь нові дії з боку Росії, а через конкретні дії, які нещодавно здійснили органи української державної влади.

З іншого боку, ми *могли б* поставити це питання ще *три* роки тому. Чому ж? Тому що у 2019 році до Верховної Ради України було внесено законопроект про те, що церква, яка має своє керівництво в державі-агресорі, має змінити свою назву, щоб включити у свою власну назву повну назву цього керівного центру. Цей законопроект, до речі, був прийнятий невдовзі після створення Православної Церкви України і, очевидно, був спрямований на популяризацію та підтримку ПЦУ.

Отже, запропонований закон, спрямований проти УПЦ, повинен був змусити її змінити свою назву на «РПЦ в Україні» або «Московський Патріархат в

Україні». До кінця 2022 року цей закон перебував на розгляді в Конституційному суді України. 28 грудня Конституційний суд визнав його законним. Запропонований закон звучить (і я перепрошую, бо навіть для *юридичної мови* він сформульований громіздко):

«Релігійна організація (об'єднання), яка безпосередньо або як складова частина іншої релігійної організації (об'єднання) входить до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та тимчасово окупувала територію України, зобов'язана у своїй повній назві, зазначеній у її статуті (положенні), відображати приналежність до релігійної організації (об'єднання) за межами України, до якої вона входить (частиною якої вона є)».

Закручено, так. Але це той закон, який ми маємо. І на сьогодні це є реальне питання релігійної свободи. Чи може держава перейменувати релігійні установи проти їхньої волі?

На жаль, навіть у описі цього вебінару Українська Православна Церква згадується як «УПЦ МП». Але в дійсності це не її назва — і ніколи такою не була. Її назва – «Українська Православна Церква». Чому *Центр Берклі* називає її так, як вона сама себе не називає?

Насправді, питання про те, хто може вирішувати, як церква називає себе, — це не якесь підступне питання. Фактично тут і знаходиться суть проблеми. Викладаючи історію релігії в Україні понад двадцять п'ять років, я вчила студентів називати українських греко-католиків саме у такий спосіб, а не «уніатами». І це саме тому, що вони самі вважають термін «уніати» принизливим і тому, що самі себе вони називають «греко-католиками». Це їхня назва. Не стороннім людям вирішувати, як їм називатися. То хіба у випадку УПЦ це має вирішувати хтось *інший*, ніж сама УПЦ? Чи полягає в цьому роль держави, чи це є завданням держави — втручатися в питання релігії — аж до зміни її назви?

Конституційний суд України вирішив «так»: такий закон є конституційним. Як для хорошого демократа, це рішення нелегке. З одного боку, ми повинні поважати рішення демократично сформованих судів, навіть якщо ці рішення нам не подобаються. З іншого боку, можна і потрібно критикувати такі рішення, коли вони здаються помилковими. Це стосується і США, і Польщі, і України.

Тож давайте відкладемо питання про те, чи Конституційний Суд України явно виступає проти релігійної свободи. Давайте тепер розглянемо закон сам по собі. Давайте відповімо на запитання. Чи поширюється цей закон на УПЦ? Чи має УПЦ свій керівний центр в Росії? Чи ж УПЦ є незалежною?

УПЦ стверджує, що більше не входить до структури РПЦ і не є її частиною. Тож якщо держава стверджує протилежне, вона мусить довести це. Мушу визнати, що докази, які ми бачили досі, не здаються переконливими.

Але якими могли б бути аргументи, щоб вони доводили, що УПЦ є частиною РПЦ?

1. Що УПЦ була частиною РПЦ, хоча і з широкою автономією. Але у травні 2022 року собор УПЦ проголосив її незалежною. У її новому статуті, окрім згадування історичного факту, немає інших згадок ні про Росію, ні про Російську православну церкву. Вона поводить як автокефальна церква. Митрополит Онуфрій відправляє літургію як предстоятель автокефальної церкви, УПЦ створила закордоном парафії з відповідальним за них єпископом, відновила практику власного миротворіння.
2. РПЦ продовжує стверджувати, що УПЦ є її частиною, і що зміни в УПЦ ніби то були зроблені під примусом, під тиском так званих «українських фашистів». Незважаючи на те, що УПЦ заперечує це твердження, РПЦ продовжує перераховувати [структури і осіб з] УПЦ на своєму сайті. Але. Якщо я заявляю, що хтось є моєю дівчиною, тоді як вона каже, що ні, що ми давно розійшлися, що вона живе самостійно й незалежно, то кому вірити? Тому, хто пішов, чи «колишньому», який і далі прагне знущатися?

Конкретніше. Кілька тижнів тому Росія вимагала обговорити релігійні переслідування в Україні на Раді Безпеки ООН. В УПЦ одразу заявили протест:

«Українська Православна Церква на даний момент не зверталася до жодної держави з проханням про сприяння у захисті своїх прав, **а тим більше** до держави, яка вчинила віроломний збройний напад на нашу країну. Також ми не уповноважували нікого з РПЦ МП виступати від нашого імені в ООН. Ми стурбовані тим, що питання про Українську Православну Церкву піднімають **структури, які до нас не мають жодного відношення**. Закликаємо владу Росії не говорити від імені нашої Церкви на міжнародних площадках та не використовувати релігійний фактор у власних політичних цілях».

Очевидно, що УПЦ проводить лінію, яка свідчить про її незалежність.

3. В ієрархії та духовенстві УПЦ були окремі колабораціоністи, що співпрацювали з окупаційними російськими військами. Це правда. УПЦ не скористалася можливістю завчасно відмежуватися від цих людей. Так. Але кілька поганих прикладів не дають нам права переслідувати чи заборонити всю організацію. Ми мусимо оцінити *офіційну* позицію церкви.
4. Українські спецслужби (СБУ) провели обшуки, намагаючись знайти докази приналежності до Росії. Але показане ними досі не доводить, що УПЦ є церквою, керованою з Росії. Тож якщо ми кажемо: «Недавні розслідування українських державних структур викрили досі існуючі зв'язки між УПЦ і РПЦ», я хотіла б знати, що це конкретно означає.

На завершення. Я не стверджую, що УПЦ є бездоганною, чи що вона все зробила правильно. Далеко не так. Вона зробила далеко не одну помилку. Але ці помилки не є радикальними злочинами. Вони не дають українській державній владі права відмовляти УПЦ у праві на існування.